

mpł. 20.09.2021
Chwalek
Kraków, 10.09. 2021 r.

prof. KAAFM dr hab. inż. arch. Elżbieta Kaczmarska
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Wydział Architektury i Sztuk Pięknych
ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, 30-705 Kraków
e-mail: kaczmarskaelzbieta@poczta.onet.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej
pod tytułem**

„Architektura budynków użyteczności publicznej Kielc z lat 1946-1989”

Autor: mgr inż. arch. Edyta Banachowska

Promotor: prof. dr hab. inż. arch. Wacław Seruga

I. Uwagi ogólne.

Podstawą niniejszej recenzji jest zlecenie

Praca podejmuje problematykę wartości przestrzennych architektury obiektów użyteczności publicznej z okresu modernizmu w Polsce. Przywołuje dzieje i szersze tło historyczne polskiej architektury na wybranych przykładach modernizmu krajowego po roku 1989. Na tej podstawie określa walory i stan zachowania charakterystycznych obiektów modernizmu krajowego wybranych do oceny.

Wskazuje na potrzebę analiz, konieczność uporządkowania i sklasyfikowania wiedzy o obiektach modernizmu. Formułuje ogólne kryteria analiz, które są wskazaniem i wzorem dla kolejnych badań.

Szczegółowe analizy przeprowadza na przykładach obiektów modernistycznych w Kielcach powstałych w latach 1946-1989. Włącza w badania obiektów również okres od 1989 r. po czasy aktualne. Zwraca uwagę na konieczność i obowiązek popularyzacji niepowtarzalnych, unikatowych obiektów modernistycznych użyteczności publicznej Kielc wymienionego okresu. Wówczas zupełnie nie zauważanych i bojkotowanych w odbiorze społecznym, bowiem powstałych w „złej epoce”, traktowanych jako dziedzictwo PRL-u. W obecnych czasach część społeczeństwa, szczególnie w ostatnich 10-u latach, dostrzega walory

tej architektury. Można nawet stwierdzić, że panuje swoista moda na modernizm. Rozbieżność ocen czyni temat architektury modernistycznej szczególnie atrakcyjnym do badań.

Praca została przedstawiona na 263 stronach wydruku komputerowego formatu A 4. W tym zawiera wykaz materiałów biograficznych (spis pozycji obejmuje 8 stron wydruku, literaturę, źródła i dokumentację archiwalną, opracowania niepublikowane, źródła internetowe oraz spis ilustracji i tabel – 10 stron wydruku (str. 242-249, 250-259) i krótkie streszczenie (3 strony wydruku str. 260 – 263). Część wydruku „Spis ilustracji i tabel” zawiera 223 fotografie, w znaczącej ilości autorstwa Edyty Banachowskiej oraz 8 tabel analitycznych w opracowaniu tejże Autorki.

Tekst podzielono na stosowne części – 4 rozdziały i logicznie podrozdziały.

W zakresie zgodności z przyjętym tytułem, w odniesieniu do części merytorycznej, układu i objętości, przedłożona praca nie budzi zastrzeżeń. Konstrukcja pracy prawidłowa, układ czytelny, strona wizualna atrakcyjna.

II. Uwagi szczegółowe. Cel badań, zakres opracowania i teza pracy.

Część I pracy – wprowadzająca.

Celem pracy jest uporządkowanie i sklasyfikowanie wiedzy o architekturze użyteczności publicznej Kielc powstałej w latach 1946-1989 w celu popularyzacji ochrony walorów architektonicznych i świadectwa kultury narodowej. W zamierzeniu Autorki dysertacji jest również „zwrócenie uwagi społeczeństwa i władz miasta na niepowtarzalność, unikatowość i wartość artystyczną modernistycznych obiektów użyteczności publicznej Kielc pochodzących z tego okresu” oraz przywołanie historii obiektów. Poprzez obiekt opisanie czasów w jakich budowle powstały i stanowią ważne dziedzictwo „miejsca”.

Od roku 1946 Kielce rozwijały się dynamicznie a region o charakterze rolniczym, zmienia stopniowo funkcję na przemysłowo-rolniczą, co stwarzało konieczność nie tylko zapewnienia miejsc pracy i przestrzeni mieszkalnych, lecz również obiektów usługowych, jak szkoły, przychodnie, miejsca kultury, rozrywki, kościoły, itd. W związku z tym powstało tu wiele obiektów użyteczności publicznej. W dużej mierze są to obiekty modernistyczne. Autorka dysertacji subiektywnie wybrała

dwanaście budynków użyteczności publicznej z Kielc do dalszych analiz, ze względu na unikatowe wartości architektoniczne. Sformułowała tezę „Modernistyczna architektura użyteczności publicznej, powstała w latach 1946-1989 w Kielcach posiada oryginalne wartości architektoniczne, które należy chronić, jako świadectwo kultury narodowej”.

Część II pracy – teoretyczna.

Odnosi się do Kielc lat 1946-1989 i przedstawia tło historyczno-urbanistyczne modernizmu kieleckiego i równolegle komentuje dzieje polskiej architektury modernistycznej po roku 1989 na wybranych przykładach nowatorskiej architektury największych miast w kraju jak: Warszawa, Kraków, Aglomeracja Śląska, Poznań, Trójmiasto, które po 1989 r., spotkał różny los. Do omówienia wybrała 5 obiektów i przyjęła 5 kryteriów oceny (poniżej wymienione).

1. Przykład architektury utraconej: „Super Sam” – Warszawa. Plac Unii Lubelskiej.
2. Wzorzec kompleksowej modernizacji wykonanej z poszanowaniem wartości historycznych: Hala Widowiskowo-sportowa „Spodek” – Katowice.
3. Modernistyczny obiekt przebudowany, utracona autentyczność: „Dom Turysty” – Płock.
4. Przedstawiciel niszczonej architektury modernistycznej – Hotel „Forum” – Kraków.
5. Architektura modernistyczna zachowana – Dom Handlowy „Jubilat” – Kraków.

Część III pracy – analityczna.

Zawiera analizę wybranych obiektów modernizmu kieleckiego według przyjętych powyżej kryteriów (12 obiektów publicznych podzielonych na 5 kategorii)¹. Analizowano następujące obiekty w Kielcach: kawiarnia „Biruta” – ul. Biskupa Kaczmarka/Karczówkowska, przystań „Relax” – Zalew Kielecki, stacja paliw CPN – ul. Żytnia/ ul. Biskupa Kaczmarka, Kieleckie Centrum Kultury – plac Moniuszki, dworzec PKS – ul. Czarnowska, Zespół Szkół Społecznych – ul. Wesola, Urząd

---

¹ Lokalizacja (mapa) i spis obiektów znajdują się na stronach 55 i 56 pracy. Prezentacja analizy budynków użyteczności publicznej obejmuje str. 55-214.

Wojewódzki – al. IX wieków Kielc, hala sportowa – ul. Żytnia, pływalnia „Delfin” – ul. Krakowska, dworzec PKP, kościół pw. Św. Józefa Robotnika – ul. Turystyczna, kościół pw. Chrystusa Króla, ul. Jana II Sobieskiego. Każdy z wybranych przykładów poddano czterem analizom zgodnie z przyjętymi kryteriami. Dotyczy to:

- analizy architektonicznej-urbanistycznej,
- analizy funkcjonalno-przestrzennej,
- analizy możliwości wprowadzenia nowych, innowacyjnych, ekologicznych rozwiązań technicznych,
- analizy wartości duchowych (estetycznych, artystycznych).

Część IV pracy – synteza.

Zawiera wnioski z przeprowadzonych analiz oraz podsumowanie potwierdzające przyjętą tezę pracy.

Część V pracy – wnioski.

Przedstawia wnioski końcowe i kierunki działań ochronnych.

Część szósta zawiera bibliografię oraz spis ilustracji i tabel.

III. Ocena merytoryczna pracy.

Recenzowana praca autorstwa mgr inż. arch. Edyty Banachowskiej pt.: „Architektura budynków użyteczności publicznej Kielc z lat 1946-1989” podejmuje temat ciekawy i wymagający zaangażowania w obronę wartości epoki, w warunkach polskich, „słusznie minionej”. W powszechnym odczuciu społecznym bowiem jest ona związana z biedą, zaniedbaniem, nijakością i ogólnie ze zniewoleniem.

Profesjoniści, architekci, konstruktorzy, przedstawiciele sztuki nie omijają tematu polskiego modernizmu. W Europie w tym okresie modernizm był traktowany jako nowy, atrakcyjny trend w architekturze i urbanistyce, ukierunkowany na myślenie całościowe (syntezę) i realizacje spełniające warunki zrównoważonego rozwoju miast.

Inaczej kojarzy się w Polsce, gdy w obrazie miast i miasteczek zaczyna dominować wielka płyta, niestaranne wykonawstwo, bezbarwna szarość.

Autorka dysertacji widzi w architekturze obiektów użyteczności publicznej tego okresu: światło, słońce, widok na odległe perspektywy, atrakcyjność, niezawodność, prostotę i elegancję urządzenia otoczenia.

Dokonyuje wyboru obiektów i ich analizy według przyjętych kryteriów i ocenia stan ich zachowania zmierzając do odkrycia tych wartości w ocenie społeczeństwa. Z obserwacji ich stanu zachowania wyraźnie wynika, że obiekty modernizmu w Polsce wymagały akceptacji społecznej. Potwierdza to ich funkcja, zastosowane materiały, sposób wykonania i eksploatacji. Warto zauważyć, że np. w kościołach tego okresu zachowano z reguły funkcję i unikano zbyt pochopnych zmian w obrazie całości i detalach, co było udziałem obiektów o innej funkcji powstałych w Kielcach w latach 1946 – 1989. Były one przekształcane, niszczone czy wyburzane, co wykazały przeprowadzone w pracy analizy.

Analizowane obiekty lokalizowane na dużych działkach obecnie pełnią rolę dominującą i kreatywną, w istniejącym otoczeniu. Posiadają również możliwość zagospodarowania najbliższego sąsiedztwa zgodnie z ekologicznym podejściem.

Badania ogólne (przeprowadzone w części drugiej pracy) i analizy szczegółowe (część trzecia pracy) wykonane według przyjętych kryteriów objęły łącznie 17 obiektów. Ilość obiektów i zamierzona wielokierunkowa ich ocena, wymagały nie tylko dokumentacji stanu istniejącego, ale również pracy archiwisty². W analizach dokumentów korzystała z dokumentów zgromadzonych w wielu różnych miejscach. Autorka dysertacji dokonała ich selekcji i wyboru do szczegółowego omówienia. Pracę tę wykonała z wielką odpowiedzialnością. Podała w przypisach wiele informacji dotyczących zespołów projektowych, ich współpracowników i informacji oraz opinii ze źródeł internetowych, i też udostępnianych przez osoby prywatne (projektanci) i instytucje publiczne (Urząd Wojewódzki w Kielcach, Politechnika Świętokrzyska, Kieleckie Inwestycje, PTTK Płock, ...). Te materiały stanowią istotne źródła informacji i bazę do dalszych badań. Przypominają również wielu, już dziś zapomnianych, projektantów modernizmu kieleckiego. Tym bardziej, że od niedawna temat ten dopiero jest przedmiotem szczegółowych analiz.

Wybór 12 obiektów do analizy szczegółowej z około 30 obiektów nurtu modernistycznego w Kielcach również wydaje się trafny i wystarczający, nawet gdy sama Autorka dysertacji uważa tę liczbę za zbyt małą, porównując ją do istniejącej liczby w innych dużych miastach Polski. Nawet z tymi 12-oma obiektami sprawia

---

² Dokumentacja prezentowanych w pracy materiałów jest w większości autorstwa mgr inż. arch. Edyty Banachowskiej.

swojemu miastu wielki prezent, gdyż analizując te obiekty systemowo (w 5-u kategoriach), dodaje do istniejących atutów stolicy woj. Świętokrzyskiego nową wartość. Architektura modernizmu obiektów użyteczności publicznej w Kielcach wyraźnie dominująca i organizująca otoczenie w różnych częściach miasta po roku 1989 już stała się jego wizytówką. Posiada bowiem wartości, architektoniczne, które należy chronić jako świadectwo kultury narodowej – to udowadnia Autorka dysertacji.

Wskazuje również metody ich ochrony. Jedną z metod ochrony wartości kulturowych jest oszacowanie ich zasobów sklasyfikowanie ich wartości, sformułowanie zasad ich ochrony i umieszczenie odpowiednich zapisów w dokumentach planistycznych. Sporządzenie takich zapisów jest zasadne, gdyż zmieniające się kryteria postrzegania obiektów architektury modernistycznej, powinny wyprzedzać niekorzystne wielokierunkowe zmiany dokonywane w tych obiektach (co udowodniły analizy szczegółowe). Innym zabezpieczeniem walorów i wartości modernistycznych obiektów w Polsce, jest włączenie tych obiektów w poczet zabytków danej miejscowości. W tym przypadku podlegałyby kontroli właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Takie rozwiązanie proponuje autorka dysertacji i słuszność ich trudno podważyć.

Zebrana ilość i jakość materiałów ilustracyjnych wykorzystanych w pracy budzi szacunek (223 fotografie, w znaczącej liczbie autorstwa mgr inż. arch. Edyty Banachowskiej), podobnie układ tabel i ich logika (8 tabel w opracowaniu tejże Autorki).

Należy zauważyć, że zabrana dokumentacja i kolejność jej prezentacji może prowadzić do mylenia analizy obiektów w skali kraju i w obszarze Kielc, choć zgodnie z tytułem części II prezentuje Kielce lat 60. XX w. (← Il. 4.0) i odnosi się głównie do jego krajobrazu, wskazując obiekty zabytkowe na tle nieuporządkowanego krajobrazu. W tym samym rozdziale (Il. 5.0) prezentuje najlepsze obiekty modernizmu krajowego w ich stanie zachowania po roku 1989. Pomijając wygląd tych obiektów w chwili powstania i nie wspominając o obrazie tych miejsc w latach 60. XX w.

Dla większej czytelności tej problematyki sugeruję rozważenia^u przełożenia informacji o polskim modernizmie z podaniem przykładów na początek rozdziału i następnie wprowadzenie wszystkich analiz dotyczących Kielc. Chociaż zaznaczając^m, że w tym układzie zamiana ta również może być dyskusyjna.

Należy jednak podkreślić, że Autorka dysertacji cel pracy osiągnęła. Uporządkowała i sklasyfikowała wiedzę o architekturze użyteczności publicznej Kielc, powstałej w latach 1946-1989, w celu popularyzacji ochrony jej walorów architektonicznych i jako świadectwa kultury narodowej. Zwróciła uwagę na konieczność podjęcia działań zmierzających do wpisania powojennych obiektów modernistycznych użyteczności publicznej na listę dziedzictwa narodowego. Przyjmując odpowiednie kryteria oceny przywołała również pamięć o jej twórcach, często zapomnianych, co należy uważać za znaczące osiągnięcie. Metoda i wyniki badań potwierdzają tezę pracy.

IV. Podsumowanie i konkluzja.

Recenzowana praca jest przykładem naukowego podejścia do problematyki powojennego modernizmu obiektów użyteczności publicznej w Polsce, na przykładzie Kielc. Autorka dysertacji zrealizowała przedstawione w pracy cele i udowodniła tezę.

Zwraca uwagę konsekwencja i rzetelność Autorki pracy i ogrom wysiłku w wykonanie zadań częściowych w przyjętej metodzie pracy. Pani mgr inż. arch. Edyta Banachowska wykazała się umiejętnością wybrania tematu, który obecnie jest wołaniem o zachowanie walorów i wartości obiektów użyteczności publicznej polskiego modernizmu. W warunkach przestrzeni Kielc budzi duże zainteresowanie. Stanowi bowiem bezcenną wartość dziedzictwa miasta a dla pokolenia Milenialsów ma wartość kultową.

Zebranie materiałów badawczych, ich wyselekcjonowanie i opracowanie, omówienie i wyciągnięcie słusznych zdaniem recenzentki wniosków, jest wielką wartością pracy.

Prezentowaną problematykę zilustrowano zestawem odpowiednio dobranych materiałów ilustracyjnych, głównie pochodzących z prywatnych źródeł (fotografie, usytuowanie, rzuty budynków, detale – stropy, elewacje, schody, witraże).

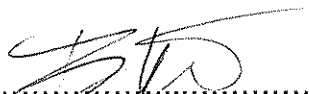
Na podkreślenie zasługuje również czytelność prezentacji i elegancka strona edytorska całości.

Ze względu na przydatność pracy w praktyce urbanistyczno-architektonicznej i administracyjno-organizacyjnej oraz walory poznawczo-edukacyjne w zakresie tworzenia dokumentów strategicznych i praktyce planistycznej przy tworzeniu zapisów w studiach i planach miast, i decyzjach lokalizacyjnych, rekomenduję pracę do publikacji.

Należy również zaznaczyć, że temat ten jest rozwojowy. Może być inspiracją do podjęcia badań szczegółowych dotyczących polskiego modernizmu w innych dziedzinach wiedzy (np. budownictwo-konstrukcje i materiały-wykonawstwo, historia sztuki, historia architektury, estetyka, socjologia, psychologia-zachowania i odczucia).

Uważam, że przedłożona praca może stanowić podstawę do ubiegania się przez Panią mgr inż. arch. Edytę Banachowską o stopień doktora nauk inżynieryjno-technicznych, w dyscyplinie: architektura i urbanistyka, w specjalności: teoria i projektowanie architektoniczno-urbanistyczne. W związku z powyższym wnioskuję o pozytywne przyjęcie dysertacji Pani mgr inż. arch. Edyty Banachowskiej przez Wysoką Radę Wydziału i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Wnioskuję również o przyznanie Pani mgr inż. arch. Edycie Banachowskiej wyróżnienia za ww. pracę doktorską.

.....
prof. KAAFM dr hab. inż. arch. Elżbieta Kaczmarska